

SAN’AT NAFOSATGA CHORLAYDI

(Sharq mutafakkirlarining musiqa san’ati haqidagi fikrlari)

Xolmirzayeva Gulnoza Alijonovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Musiqa ta’limi fakulteti 2- bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sharq mutafakkirlarining musiqa san’ati haqidagi fikrlari, ularni musiqa madaniyati darslarida qo‘llash metodlari, musiqa ta’limida dars samaradorligini oshirishda ulug‘ mutafakkirlarning risolalalari ilmiy ishlaridan foydalanish usullari va maktab o‘quvchilarini ham ijroviy, ham ijodiy barkamollikka erishishlari uchun ilmiy meroslaridan, yaratgan asarlaridan foydalanish yo‘llari o‘rin egallagan.

Kalit so‘zlar: metod, kuy, ohang, asar, risola, musiqashunos, cholg‘u.

Sharq allomalari musiqa san’atiga yuqori baho berib, uning inson ruhiga ma’naviy quvvat bo‘lib xizmat qilishini alohida ta’kidlaganlar. Musiqa insonga ma’naviy ozuqa bo‘lishi bilan birga uni tarbiyalashda ham ahamiyatlidir. Chunki, ruhi tetik va barkamol kishi o‘zida yaxshi insoniy fazilatlarni mujassam eta oladi.

Farobiy: “musiqa ilmi shu ma’noda foydaliki, u o‘z muvozanatini yo‘qotgan odamlar xulqini tartibga keltiradi, mukammallikka yetmagan xulqni mukammal qiladi va muvozanatda bo‘lgan odamlar xulqining muvozanatini saqlab turadi”-degan. Ibn Sino esa: “bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qo‘llamoq kerak. Biri, bolani asta-sekin tebratish, ikkinchisi esa, uni uxlatish uchun aytish odat bo‘lib qolgan musiqa va allalashdir”- deya musiqani ta’riflagan. O‘zbek xalqi ma’naviy dunyosining shakllanishiga g‘oyat kuchli va samarali ta’sir ko‘rsatgan ulug‘ zotlardan biri – bu Alisher Navoiy bobomizdir. Biz uning mo‘tabar nomi, ijodiy merosining boqiyliqi, badiiy dahosi, zamon va makon chegaralarini bilmasligi haqida doimo

faxrlanib so‘z yuritimiz. Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyondasi, millatimizning g‘ururi, sha’nu sharafini dunyoga tarannum qilgan o‘lmas so‘z san’atkoridir.

Olimlarning guvohlik berishicha, ko‘pincha asarlarida ma’lum darajada musiqa san’ati masalalariga e’tibor qaratgan. Uning “Majolis un-nafois” asarini o‘sha davr musiqiy hayotning qomusi deb atash mumkin. Unda Navoiy o‘z zamoni musiqa san’atida chuqur iz qoldirgan kishilarga qisqa, lekin juda aniq tasniflar bergan.

Alisher Navoiy nozik ta’b, yuksak zakovat egasi sifatida musiqani sezib tinglar, chin-dildan zavqlanardi. Shoir iste’dodli san’atkorlarga hamisha g‘amxo‘rlik qilardi va yoshlarning kamoloti uchun tinmay qayg‘urardi. Insonning kamolotga yetishuvida asosiy rol o‘ynovchi vositalardan biri- “Musiqqa san’atidan bahramand bo‘lishdir. Musiqani sevmagan shoir – qalbi huvillagan chorbog‘, hazon bo‘lgan bahordir. Musiqani idrok etmagan shoir, nim shoirdir” – deydi Navoiy.

Alisher Navoiyning ta’kidlashicha, “San’at ham, san’atkor ham naqadar to‘g‘ri va haqqoniy bo‘lishi lozim. Chunki , san’atdagi to‘g‘rilik va haqqoniylik xalqqa chinakam foyda keltirishi mumkin. San’atkor o‘z san’atini xalqqa manzur qila olishi uchun o‘z ustida tinimsiz mashq qilishi, bu ishga safarbar etib, doim jon-dili bilan kirishmog‘i va o‘z mahoratini namoyish etishda, ya’ni san’at asarini chin qalbdan ijro qilib tinglovchilar ko‘nglini shod etishi lozim”.

Alisher Navoiyni adabiyot ahli turkiy adabiy tilining asoschisi deb bilsalar, san’atshunoslar uning musiqashunoslikda ham yetuk bilimdon ekanligini e’tirof etadilar. Jumladan, bevosita Navoiy tashabbusi bilan yetti musiqiy risola yaratilgan. Shuningdek, uning asarlari, g‘azallariyu dostonlarida uchraydigan musiqiy atama va iboralarni musiqa ilmi xazinasiga qo‘shilgan va bugun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bebaho hissa, deb baholash mumkin. Xususan , Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarida “Mutrib va mug‘anniylar zikrida” (cholg‘uchi va ashulachilar to‘g‘risida) nomli fasl mavjud. Bu faslda musiqiy cholg‘ular, ularning tuzilishi, musiqa ilmi bilan bog‘liq boshqa xususiyatlar teran bayon etilgan.

Alisher Navoiyning fikricha, “Dastavval, san’atkorning qalbi ma’no durlariga to’liq bo’lishi, qolaversa, o’sha ma’no gavharlarini faqatgina yurakda saqlash bilan kifoyalanib qolmay, uni elga taqdim etishda, ya’ni san’at asari sifatida ijro etishda ham o’sha gavharlarni jilolantirib, tinglovchilar ko’ngliga nur-ziyo taratishi lozim”.

Alisher Navoiy san’atkorlardan ana shunday sadoqat, fidoiylikni talab etar ekan, o’z navbatida zarshunos san’atkorlarni munosib ravishda taqdirlaydi, ulug’laydi, qo’llab- quvvatlaydi. Shuning uchun ham Alisher Navoiyning himmati tufayli o’z zamonasining zabardast sozanda va xonandasi Mutaxxar Udiy, tengsiz naychi Ustod Hasan Noiy va mashhur san’atkorlar Ustod Qulmuhammad, bastakor Ustod Muhammad Xorazmiy, Mavlono No‘mon, Mavlono Sohib Balxiy, Shayx Safo Samarqandiy, Xoja Yusuf Andijoniy, Pahlavon Muhammad kabi mo‘tabar zotlarning nomi tarix sahifasida boqiy qoldi. Bu borada A.Navoiyning so‘zlari bag‘oyat ta’sirlidir:

“Otashin yuzluk mug‘anniyki, xilqidin muloyim surud chiqorgay,
Hol ahlining kuygan bag‘ridin dud chiqorg‘ay”.

Bu yorug‘ olamda tili, dini va urf-odati turlicha bo‘lgan yuzlab millat va elatlar yashaydi, lekin ularning barchasini birlashtiradigan qudratli bir vosita borki, uni boshqa hech narsa bilan qiyoslab bo‘lmaydi: bu - musiqa, bu - ohang, bu - tarona. Shu bois bizning farzandlarimiz uchun Vatanni sevish, suyib – ardoqlash, bor vujudi bilan jo‘shib kuylash - oliy baxtdir. Musiqa deb atalmish ilohiy bu mo‘jizada shunday bir sehr mujassamki, uni tushunish, ta’sirini sezish uchun hech qanday tarjimonning keragi yo‘q

«Musiqa kishida ulug‘ hislar, jo‘shqin fikrlar uyg‘otadi, uni ruhan boyitadi, pok qiladi, kamolga yetkazadi. Musiqa tufayli kishi o‘zida o‘zgacha yangi kuch sezadi, turmush uning nazarida yangi rang va bo‘yoqlarda jilolanadi» - deydi taniqli rus kompozitori D.Shostakovich.

«Musiqqa ko‘ngilga axloqan muayyan ta’sir ko‘rsatuvchi quvvatga ega. Musiqqa shunday hislatga ega ekan, u yoshlarni tarbiyalash vositalari qatoriga qo‘shilmog‘i lozim» - deb ta’kidlaydi faylasuf Arastu.

San’at qaysi shakl va ko‘rinishda bo‘lmasin, o‘z ta’sir imkoniyatlari bilan kuchli ma’naviy, emotsional va badiiy-estetik tarbiya vositasiga aylanadi. Zero, musiqaning tarbiyaviy ta’sir kuchi, uning bugungi kundagi ahamiyati beqiyos. Musiqaning hayotbaxsh ta’sirini o‘z hayotida sezmasdan yashaydigan odamni bizning yurtimizda topish qiyin. Eng mihimi, bugungi kunda musiqqa san’ati navqiron avlodimizning yuksak ma’naviyat ruhida kamol topishida boshqa san’at turlariga qaraganda kuchliroq ta’sir ko‘rsatmoqda. Insonning ruhiy kamoloti haqida gapirar ekanmiz, albatta bu maqsadga musiqqa san’atisiz erishib bo‘lmaydi. Xalqimiz hayotida musiqqa azaldan beqiyos o‘rin tutib keladi. Samarqand yaqinidagi Muminobod qishlog‘idan 3 ming 300 yil muqaddam suyakdan yasalgan nay cholg‘usi topilgani ham shundan dalolat beradi.

Musiqqa sadolari qaysi xalq, yoki millat vakili tomonidan ijro etilmasin, eng ezgu, yuksak va nozik insoniy kechinmalarni ifoda etadi. Mashhur tarixchi Sharafiddin Ali Yazdiy o‘zining «Zafarnoma» kitobida Amir Temur davrida o‘tkazilgan musiqiy anjumanlar haqida to‘xtalib, «Yaxshi ovozli xonandalar kuylashni boshlab, g‘azalu naqsh aytur erdilar. Va turku mug‘ul, xitoyu arab va ajamdin har kim o‘z rasmi bilan nag‘ma aytur erdi», degan ma’lumotlarni keltiradi. Mustaqillik yillarida, ulug‘ bobolarimizning ana shunday an’analarini davom ettirgan holda, mamlakatimizda musiqqa san’atini keng rivojlantirishga karatilgan dastur va rejalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, mumtoz musiqiy merosimizni asrab-avaylash va o‘rganish, uni yosh avlodlarga bezavol yetkazish maqsadida ko‘plab ko‘rik-tanlovlar, nufuzli xalqaro musiqqa anjumanlari muntazam ravishda o‘tkazib kelinmoqda. Barchamizga ayonki, kuy-qo‘shiqqa, san’atga muhabbat, musiqqa madaniyati xalqimizda bolalikdan boshlab, oila sharoitida shakllanadi. Uyida dutor, doyra yoki boshqa cholg‘u asbobi bo‘lmagan, musiqaning hayotbaxsh ta’sirini o‘z hayotida sezmasdan yashaydigan odamni bizning yurtimizda topish qiyin, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Eng muhimi, bugungi kunda musiqa san’ati navqiron avlodimizning yuksak ma’naviyat ruhida kamol topishida boshqa san’at turlariga qaraganda ko‘proq va kuchliroq ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu masalada ayniqsa yoshlar qalbini o‘ziga har tomonlama jalb etadigan estrada san’atining ahamiyati beqiyos ekanini barchamiz yaxshi tushunamiz. Aytish mumkinki, o‘tgan asrning boshlarida ilk namunalari paydo bo‘lgan o‘zbek estradasi istiqloq yillarida sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi. Bunday natijalarga erishishda milliy va umumbashariy musiqa san’ati yutuqlarini, jahon estradasining eng yaxshi namunalarini o‘rganish bo‘yicha katta imkoniyatlar ochilgani, bu soha rivojiga ko‘rsatilayotgan doimiy e’tibor, yosh iste’dodlarning o‘zini namoyon etishi uchun yaratilayotgan qulay shart-sharoitlar muhim rol o‘ynamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Akbarov I.. Musiqa lug‘ati. O‘qituvchi. T.; 1997-yil.
2. Buyuk siymolar, allomalar (O‘rta Osiyolik mashhur mutafakkir va donishmandlar). M.M. Hayrullayev T.: A., 1996-yil.
3. A. Hasanova Musiqa va tarbiya. T.: O‘qituvchi, 1993 yil

Ro‘ziyeva D. O‘zbekiston Respublikasining musiqa san’atining rivojlanishida (Tashkent: FDU, 2007).
– 191 b.